

УДК 378.14

Ганна ЗЕРКАЛІНА

м. Миколаїв
azerkalina@mail.ru

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА

Статтю присвячено дослідженню особливостей комунікативної культури викладача вищої школи XXI століття. Проаналізовано підходи сучасних дослідників до комунікативної складової культури викладача в умовах вищого навчального закладу та подано психолого-педагогічний ракурс проблеми із урахуванням складових якісного освітнього процесу.

Ключові слова: комунікативна культура, сучасний викладач, вища школа, освітній процес.

Новий етап реформування освітянської сфери в країні позначився стрімким впровадженням в вищій школі ідей та стратегій модернізації навчально-виховного процесу. В зв'язку з цим постає нагальна проблема переосмислення вимог до особистості сучасного педагога, де основним професійним критерієм відбору виступає комунікативна компетентність. Адже ділове спілкування є однією із головних форм активної взаємодії викладача з колегами, студентами та батьками, а його ефективність визначається розвитком безпосередньо комунікативної культури всіх учасників цієї взаємодії.

Сучасне студентство виховується у відкритому інформаційному, понятійному і культурному середовищі. Науковці надають нам можливість охарактеризувати психологічний портрет представників цього покоління, який вміщує в собі такі провідні якості особистості як креативність, інноваційність, інформованість (завдяки безперервній участі у пошуковій діяльності) та багатозадачність (здатність вирішувати декілька когнітивних завдань одночасно) [2]. Наразі спостерігається дегуманізація емоційно-почуттєвої сфери нового студентського покоління, оскільки реальна комунікація вимагає від людини глибини переживань, щирості, на відміну від віртуального спілкування, коли інформаційно-комунікаційні технології заповнюють надзвичайно важливі сфери людських відношень.

Вищезазначене вимагає від викладачів особливої уваги у вибудовуванні сценаріїв комунікації зі студентським загалом, створенні комфортного середовища навчання, яке сприятиме скороченню «цифрової» нерівності викладача і студента, скасуванню бар'єрів у стосунках представників різних поколінь. До того ж, необхідно враховувати, що сучасні студенти цінують рівноправну співпрацю, партнерські стосунки, відкритий обмін інформацією, прийняття рішень на основі обговорень, а не покірне вико-

нання вказівок. У навчально-виховному процесі викладачі повинні працювати зі студентами «їхньою мовою», тобто не тільки надати студентам звичний формат «електронного» навчання, застосовуючи інтерактивні методи, ІТ-технології, а й враховувати цінності і норми сучасної комунікації. Тому питання розвитку комунікативної культури викладача набуває великого значення у сучасному ВНЗ.

Проблема формування культури вчителя завжди цікавила вітчизняних та зарубіжних педагогів (Х. Д. Алчевська, П. П. Блонський, А. В. Духневич, М. І. Пирогов, К. Д. Ушинський, С. Т. Шацький). Ця проблема знайшла свій подальший розвиток у педагогічних дослідженнях різних напрямів, а саме: як проблема формування педагогічної культури викладачів вищої школи (А. В. Барабанщиков, С. С. Муцинов, І. Ф. Ісвев); учителів, педагогів-освітян (Т. Ф. Білоусова, О. В. Бондаревська, О. Б. Гармаш, С. Б. Єлканов, Т. В. Іванова, О. А. Кабенко, В. І. Луговий, Т. Н. Левашов, О. П. Рудницька, А. Н. Чалов); майбутнього вчителя (В. В. Зелюк, В. М. Гриньова). Водночас недостатньо дослідженою є така важлива складова педагогічної культури, як комунікативна.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні сутності дефініції «комунікативна культура» сучасного викладача вищої школи, у розкритті змісту складових культури, де предметом вивчення культури педагогічної комунікації є система засобів мовлення і спілкування, якими практично користуються сучасні педагоги під час постановки та розв'язання завдань освітнього процесу.

Відповідно до нової філософії освіти викладач вищої школи в сучасних соціокультурних умовах вбачається не просто транслятором науково-культурного й професійного досвіду, а носієм незаперечної істини, яка має бути засвоєна студентом. Центральний тягар в діалогічній культурі припадає на індивідуальність і ін-

дивідуальну свідомість, визнанні права на власну думку та позицію іншого, незалежно від соціально-рольової позиції, яку він обіймає. Ще Блонський писав «при підготовці не збираємося навчати студента «всьому», але ми повинні навчити його самоосвіті, навчити його самостійно протягом усього життя, вивчити все, що йому потрібно» [5]. Гуманістична парадигма освіти передбачає концентрування навчального процесу не на навчальній дисципліні, а на особистості студента, його професійному становленні та особистісному зростанні. Задля цього сам викладач має бути високого рівня самоактуалізованості, особистісної і соціальної зрілості.

Сучасний викладач вищої школи повинен ураховувати такі складові якісної освіти III тисячоліття: 1) освітнє середовище (воно повинно бути здоровим, безпечним, забезпеченим ресурсами й сприятливими умовами; 2) зміст освіти, який відображено у відповідних навчальних програмах і матеріалах для опанування суб'єктами навчання базових знань, набуття вмій і навичок; 3) навчально-виховний процес, спрямований на розвиток і формування особистості; 4) результати, які стосуються знань, умій, особистісної позиції й пов'язані з національними завданнями в галузі освіти [3].

Аналіз наукової літератури дозволяє нам виділити загальні вимоги, які ставляться до сучасного викладача вищої школи.

Це перш за все наявність:

- професійної компетентності, яка базується на спеціальній науковій, практичній і психолого-педагогічній підготовці;
- загальнокультурної і гуманітарної компетентності, що включає в себе знання основ світової культури, гуманістичні особистісні якості, відповідальність за результати власної діяльності, мотивації до самовдосконалення;
- креативності, що передбачає сформованість нестандартного мислення, володіння інноваційною стратегією і тактикою, пластичною адаптацією до змін змісту і умов професійної діяльності.
- комунікативної компетентності, що включає в себе розвинуту мову, володіння іноземними мовами, сучасними засобами зв'язку і основами комп'ютерної грамотності.
- соціально-економічної компетентності, що передбачає володіння основами сучасної ринкової економіки, знання законів бізнесу, азів екології і права.

Що стосується вимог до особистісних якостей викладача, то для налагодження оптимальних стосунків зі студентами він має володіти такими рисами як об'єктивність в оцінці знань, поважне ставлення до студентів і терпіння, доброзичливість, вимогливість, фактичність, зацікавленість в успіхах студентів. Викладач має володіти також професійними вміннями, дотримуватись логічної послідовності у висвітленні матеріалу, викладати матеріал ясно, доступно, роз'яснювати складні положення, виокремлювати головні моменти, вміти викликати та підтримати інтерес аудиторії до предмету [4].

Для вирішення вище встановлених професійних завдань сучасному викладачеві ВНЗ неодмінно знадобиться високий рівень сформованості культури професійного ділового спілкування для здійснення ефективної інтерактивної взаємодії зі студентською молоддю. Викладач із достатньо сформованою комунікативною культурою повинен творчо ставитися до тих різноманітних ситуацій професійного та емоційного спілкування, з якими він зустрічається, у процесі його професійної діяльності.

Елементами комунікативної культури викладача ВНЗ за дослідженнями Т. І. Туркот є:

- уміння доцільно організовувати педагогічне спілкування і керувати ним;
- уміння стимулювати спілкування;
- уміння педагогічно-доцільно організувати обмін інформацією (діалогічне спілкування);
- уміння ефективно використовувати засоби вербальної та невербальної комунікації;
- педагогічна техніка [8, 538].

Важливою умовою культури спілкування викладача вищого навчального закладу є вміння володіти первинною діагностикою комунікативності своїх студентів. При цьому слід пам'ятати, що не можна оцінювати людину та її можливості щодо спілкування без врахування соціального оточення та перспектив розвитку особистості.

У працях С. І. Воронкіної доведено, що в більшості випадків, викладачі у студентах оцінюють насамперед інтелектуальні якості і менше особистісні. Педагогічна майстерність викладачів ВНЗ визначає повноту, адекватність та обґрунтованість оцінок викладачами студентів.

За дослідженнями І. І. Скрип'юка лише 30% викладачів у змозі адекватно оцінити взаємини студентів у групі. Педагог повинен завжди пам'ятати про те, що ідея для студента невіддільна

від особистості викладача. Спілкування у вищому навчальному закладі має знімати негативні емоції, викликати радість збагачення, спрагу діяльності, сприяти «соціально-психологічній оптимізації навчально-виховного процесу» [2, 89].

На основі результатів опитування серед студентів старших курсів соціально-гуманітарного спрямування ми встановили, що найважливішими компонентами комунікативної культури сучасного викладача вищої школи є вільне та досконале володіння мовою і мисленням. Мова і мислення викладача повинні бути педагогічними. Йдеться про конкретність, чіткість думок, їх логічність, дохідливість, переконливість, впливовість, здатність викликати у студентів відповідні почуття. Крім того, мова педагога має бути позбавлена дефектів (шепелявість, запинання, невимовляння окремих звуків, надмірно швидкий або сповільнений темп). Важливою вимогою до викладача вищого навчального закладу виступає володіння ним державною українською мовою. Воно припускає: наявність великого запасу слів, образність, точне сприйняття усного слова і точну передачу ідей співрозмовника своїми словами.

Також комунікативна культура повинна припускати сформованість у педагога визначених соціальних установок. Необхідно, щоб викладач ставився до співрозмовників, не тільки як до засобу рішення професійних завдань або досягнення власного добробуту, але і бачив у студентах партнерів по взаємодії та поважав їхню гідність.

Психолого-педагогічні дослідження останніх років суттєво доповнюють і розширюють спектр поглядів психологів-гуманістів на зміст комунікативної культури педагога і, зокрема, особливостей його комунікативних установок. Так, бажання педагога створити сприятливий психологічний мікроклімат у процесі спілкування багатьма дослідниками розглядається як важлива позитивна комунікативна установка. Якщо досліджувати вплив психолого-педагогічної компетентності на розвиток комунікативної культури, то слід насамперед звернути увагу на вміння викладача створювати в аудиторії атмосферу довіри, психологічного комфорту, відкритого і рівноправного співробітництва. Для забезпечення цих вимог сам педагог повинен мати такі психологічні якості як здатність регулювати свої психологічні стани, адекватну самооцінку, прагнення використовувати оригінальні педагогічні ідеї і методи.

Підсумовуючі отримані результати можемо констатувати, що високий рівень комунікативної культури визначається наявністю у викладача ряду таких особистісних якостей як:

- емпатія – уміння сприймати почуття співрозмовника, емоційний стан іншої людини;
- доброзичливість – пошана, симпатія, уміння розуміти інших людей;
- автентичність – здатність бути самим собою під час спілкування з іншими людьми;
- ініціативність – вміння встановлювати контакти з іншими людьми, готовність вирішувати справи в ситуації, що вимагає активного втручання;
- ухвалення відчуття – уміння виражати свої відчуття і готовність приймати емоційну експресію з боку інших.

На основі вищезазначеного, під культурою спілкування сучасного викладача вищої школи, будемо розуміти такий ступінь розвитку його комунікативних якостей, який дозволить ефективно й комплексно встановлювати стосунки зі студентами у процесі його професійної діяльності та виділимо наступний перелік ключових навичок та вмінь, що складають основу комунікативної культури такого викладача:

- уміння вести спілкування коректно, у відповідності з нормами та правилами етичного кодексу;
- уміння висловлювати свої ідеї доступно кожному студентові;
- уміння розпізнавати емоції співрозмовника;
- уміння чітко усвідомлювати мету своїх комунікацій;
- уміння обирати найбільш відповідний та ефективний спосіб для комунікації зі студентом;
- уміння демонструвати довіру до співрозмовника;
- уміння визначати і нейтралізувати бар'єри нерозуміння;
- здатність запобігати конфліктній ситуації або компетентно вирішувати конфлікти, які виникли під час активної взаємодії;
- здатність до творчого мислення і сприйняття;
- уміння уважно слухати;
- здатність керувати своїм емоційним станом (культура жестів, приємна пластика рухів, відповідність ситуації).

Ефективність професійного спілкування сучасного викладача вищої школи значною мірою залежить від того, як педагог володіє комунікативною культурою, що передбачає, зокрема, такі знання й уміння: знати психологію студентського віку та психологічні особливості конкретної студентської аудиторії; об'єктивно оцінювати поведінкові реакції, комунікативну активність окремих студентів, адекватно емоційно відгукуватися на них; уміти швидко організувати аудиторію і привернути її увагу до змісту заняття (прийоми самопрезентації і динамічного впливу), залучати до активної навчально-виховної роботи всіх студентів; вибирати такий спосіб своєї професійної поведінки, який найкраще відповідав би психологічним особливостям і психічному стану студентів; володіти прийомами стимулювання інтелектуальної ініціативи й пізнавальної активності студентів, умінням організовувати діалогічну взаємодію; своєчасно коригувати свій комунікативний задум відповідно до реальних умов партнерської

взаємодії; аналізувати процес професійного ділового спілкування, встановлювати співвідношення мети, засобів та результатів комунікативної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Белоусова Л. О. Виховна система ВНЗ: питання теорії та практики / Л. О. Белоусова. – Х. : НУА, 2004. – 145 с.
2. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: Підручник / Н. Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 383 с.
3. Закон про вищу освіту : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/provishu-osvitu-doc197652.html>.
4. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении / В. А. Кан-Калик. – М., 1987. – С. 97-100.
5. Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І. Педагогіка і психологія вищої школи: Навчальний посібник/ за ред. О. Г. Мороза. – К. : НПУ, 2003. – 267 с.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки (проект) // Вища школа. – 2013. – № 2. – С. 86-106.
7. Сидоренко О. Л. Про спосіб підвищення ефективності взаємодії викладача з студентами / О. Л. Сидоренко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1-2. – С. 83-88.
8. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

Hanna ZERKALINA

Mykolaiv

COMMUNICATIVE CULTURE OF THE MODERN TEACHER

The article is devoted to research of features of communicative culture of the teacher of high school of the XXI century, which described modern elements characteristics of communicative abilities and skills. Analyses the approaches of modern scholars of pedagogy and psychology component to the communicative culture of the teacher in a higher educational institution. Given a clear characteristic of psychological pot-rete modern students and their conditions of interaction with the teacher during the learning process, also presents a psycho-pedagogical perspective problems with the accounting aspects of the quality of the educational process of students of socio-humanitarian direction.

Key words: communicative culture of the modern teacher, high school, educational process.

Анна ЗЕРКАЛИНА

г. Николаев

КОММУНИКАТИВНАЯ КУЛЬТУРА СОВРЕМЕННОГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Статья посвящена исследованию особенностей коммуникативной культуры преподавателя высшей школы XXI века. Проанализированы подходы современных исследователей к коммуникативной составляющей культуры преподавателя в условиях высшего учебного заведения и представлен психолого-педагогический ракурс проблемы с учетом составляющих качественного образовательного процесса.

Ключевые слова: коммуникативная культура, современный преподаватель, высшая школа, образовательный процесс.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2017